

The Formation of the Eurasian Economic Union and the Labor Migration from Central Asia to Russia

Tayyebeh Vaezi¹

Assistant Professor, Department of Regional Studies, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

(Date received: 6 February 2023 - Date approved: 26 November 2023)

Abstract

Introduction: During the Soviet Union, as a result of accelerated industrialization policies and agricultural expansion, migration flows in Central Eurasia were mainly from the center of the Soviet Union to Central Asia. But at the beginning of the 1990s and after the collapse of Soviet Union, the situation changed. A large number of Russians living in Central Asian republics immigrated to Russia for fear of ethnic discrimination. In addition, due to poverty and unemployment, war (in Tajikistan) and environmental problems, Central Asians migrated to Russia. This is despite the fact that a significant part of the migrations were labor migrations, which were done with the motive of employment and earning money to cover the expenses of the families living in the republics. Even today, due to cultural and linguistic affinities, family ties, ease of travel as well as Russia's strong need for labor in the early 2000s, the large-scale labor migration from Central Asia to Russia is one of the main streams of migration to Russia. To the extent that today, the remittances sent by these immigrants to their countries of origin constitute a significant share of the GDP of the respective countries especially Tajikistan and Kyrgyzstan. Therefore, it can be seen that the migration flow in the region has been reversed after the collapse of the Soviet Union. After the integration of some countries in the region in the form of the Eurasian Economic Union and facilitating the free movement of labor among the member countries, it seems that changes have been made in the migration

1. E-mail: vaezi@ut.ac.ir (Corresponding Author)

process from member countries of the Eurasian Economic Union to Russia.

Research question: In this research, focusing on the migrations to Russia from Central Asian countries, the main question is that: what effects has the formation of the Eurasian Economic Union had on the migration process from Central Asia to Russia? There are also a number of sub-questions, the answers to which can lead us to the answer to the main question. These questions are: What are the characteristics of Central Asian migrations to Russia? And what is the relationship between the economic theory of immigration and economic convergence?

Research hypothesis: In response to the above question, the hypothesis is examined that " The membership of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Russia in the Eurasian Economic Union has increased the process of labor migration from the first two countries to Russia by influencing the costs of migrant workers."

Methodology: Considering that several factors can be effective in determining the flow of migration from Central Asia, which cannot be controlled, in this article the qualitative method of bivariate correlation is used. In this method, an attempt has been made to evaluate the relationship between the two variables of the formation of the Eurasian Economic Union (independent variable) and the change in migration process from Central Asia (dependent variable) by qualitatively evaluating the available data. Although the effect of variable A on variable B is not measured in this method, the existence of a positive or negative relationship between the two variables is evaluated.

Results and discussion: Surveys showed that firstly, most of the migrations from the Central Asian republics are work and temporary migrations, and therefore are carried out by the population of working age. Secondly, the ratio of the number of immigrants to the total population of each republic is higher in poorer countries than in richer regions and countries. Thirdly, migrations often have a male face and are related to unskilled and semi-skilled workers. Fourthly, the establishment of the Eurasian Economic Union has eased the labor

migration conditions between the member countries and reduced its costs, and this has affected the flow of labor migration. At the same time, the lack of accurate and reliable statistics, especially regarding the country of Turkmenistan, and the impossibility of assessing the volume of illegal labor migration, were the most important challenges for an accurate assessment of the migration process in the region.

Examining the collected data and information and comparing the share of member and non-member countries of the Eurasian Economic Union in the period before and after the establishment of the Eurasian Economic Union in work migration to Russia shows that after the membership of Kazakhstan and Kyrgyzstan, the migration of workers from these two countries to Russia has increased.

Conclusion: In this article, changes in the nature and countries of origin and destination of immigration after the collapse of the Soviet Union were investigated. Studies have shown that, unlike the early years of the collapse, when migrations were ethnic or social in nature, since the early 2000s they have become more economic in nature, and the two countries of Kazakhstan and Russia, became the most important destinations for work migration due to economic growth. Also, the impact of immigration process from member countries and non-member countries in the Eurasian Economic Union was investigated. The comparison of statistics showed that there is a positive correlation between the membership of the republics in this union and the increase of work migrations to Russia. In other words, with the formation of the Eurasian Economic Union, the number of labor migrations from union member countries to Russia has increased compared to non-member countries.

Keywords: Migration, Central Asia, Eurasian Economic Union, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Russia, Tajikistan.

اتحادیه اقتصادی اوراسیای و مهاجرت نیروی کار از آسیای مرکزی به

روسیه

طیبه واعظی^۱

استادیار، گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵)

چکیده

در سال‌های آغازین فروپاشی اتحاد شوروی و جایگزین شدن جمهوری‌های جدید، مهم‌ترین روند مهاجرت از سوی روس تباران ساکن در آسیای مرکزی بود، ولی این روند در سال‌های بعد به‌ویژه از دهه ۲۰۰۰ به بعد تغییر کرد. به طوری که اینک با پدیده مهاجرت گسترده مردم آسیای مرکزی به روسیه روبه‌رو هستیم. این مهاجرت‌ها که بیشتر با انگیزه‌های اقتصادی صورت می‌گیرند تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد کشورهای مهاجرفرست به جای می‌گذارند؛ تا جایی که در سه دهه گذشته دو کشور تاجیکستان و قرقیزستان از نظر سهم حواله‌ها از تولید ناخالص ملی، همواره در شمار سه کشور نخست جهان بوده‌اند که بخش قابل توجهی از آن از روسیه تأمین می‌شود. در این نوشتار همراه با بررسی روندهای مهاجرت در منطقه و ویژگی مهاجران آسیای مرکزی در روسیه، به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیای چه تأثیری بر روند مهاجرت از آسیای مرکزی به روسیه داشته است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که عضویت کشورهای قزاقستان و قرقیزستان و روسیه در اتحادیه اقتصادی اوراسیای با اثرگذاری بر هزینه‌های سود و زیان مهاجران کاری روند مهاجرت نیروی کار از دو کشور مورد اشاره به روسیه را افزایش داده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که اتحادیه اقتصادی اوراسیای با تسهیل روند مهاجرت نیروی کار، سبب افزایش مهاجرت‌های کاری از قزاقستان و قرقیزستان به روسیه شده است. این نوشتار با روش کیفی همبستگی و با ابزار کتابخانه‌ای صورت می‌گیرد.

واژگان اصلی: مهاجرت، اتحادیه اقتصادی اوراسیای، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان، روسیه، قزاقستان.

مقدمه

مهاجرت بین‌المللی به‌عنوان پدیده‌ای جهانی، در طول تاریخ همواره وجود داشته است و تأثیرهای عمیقی بر کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر داشته است. این پدیده علاوه بر اینکه در سطح کلان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و فناوری اثرگذار است، در سطح خرد نیز احساس هویت و تعلق افراد، روابط خانوادگی و ترکیب جنسیتی جوامع را تغییر می‌دهد. مهاجرت بین‌المللی بسته به موقعیت زمانی و مکانی، ویژگی‌ها و علت‌های متفاوتی داشته است.

منطقه آسیای مرکزی از مناطقی است که از دیرباز کانون جریان‌های مهم مهاجرت بوده است. پیش از فروپاشی شوروی، در قرن بیستم جریان‌های مهاجرت در منطقه آسیای مرکزی در تأثیر سیاست‌های رژیم شوروی برای افزایش تحرک اجتماعی قرار داشت که با هدف درآمیختن گروه‌های قومی و تضعیف همبستگی اقوام، از نیروی کار با راهبردهای توسعه سریع و تبعید و مجازات مخالفان استفاده می‌شد و در تأثیر همین سیاست‌ها، منطقه پذیرای میلیون‌ها روس، اوکراینی بلاروسی بود. با این حال مردم بومی آسیای مرکزی از یک‌سو به دلیل بی‌علاقگی و مخالفت با سیاست‌های روسی‌سازی اتحاد شوروی که پیش‌شرط پیشرفت اجتماعی و پویایی سرزمینی به شمار می‌رفت، از سوی دیگر به دلیل پیوندهای خانوادگی، قومی و همچنین مسائل آب‌وهوایی تمایلی به جابه‌جایی و مهاجرت نداشتند. با وجود این، پس از فروپاشی، آسیای مرکزی از نظر جریان‌های مهاجرت بین‌المللی جایگاه منحصربه‌فردی را به خود اختصاص داده است.

از آغاز دهه ۱۹۹۰ آسیای مرکزی در تأثیر جریان‌های مختلف مهاجرت، به یکی از مبدأهای مهم مهاجرت‌های بین‌المللی تبدیل شد. برخی از مهم‌ترین این جریان‌ها عبارت بودند از: مهاجرت و بازگشت روس‌ها به کشور خود (Zanjani, 2001: 52) مهاجرت‌های ناشی از فقر، مهاجرت از مناطق دچار بحران صنعتی به مراکز جدید توسعه، مهاجرت‌های ناشی از جنگ داخلی تاجیکستان، مهاجرت‌های ناشی از مسائل زیست‌محیطی (Laruelle, 2013: 7) و سرانجام مهاجرت‌های کارگری در مقیاس گسترده. در این میان کشورهایی چون روسیه و قزاقستان به دلیل برخورداری از موقعیت چهارراهی و فرارگرفتن در امتداد یک مسیر مهاجرتی بزرگ‌تر از آسیا به اروپا، شاهد امواج گسترده مهاجرت بوده و هستند که علاوه بر نقش انتقال کالا، خود از مهم‌ترین مقصدهای مهاجرت مردم آسیای مرکزی به‌شمار می‌روند. در حال حاضر از بین این دو کشور، روسیه مقصد اصلی مهاجرت‌های کارگری آسیای مرکزی است و پس از آن قزاقستان قرار دارد. در این نوشتار با تمرکز بر مهاجرت‌های انجام‌شده به مقصد روسیه از مبدأ کشورهای آسیای مرکزی این پرسش مطرح می‌شود که شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی چگونه بر روندهای مهاجرت از آسیای مرکزی به روسیه اثر می‌گذارد؟

با توجه به اینکه عوامل متعددی می‌توانند در تعیین جریان‌های مهاجرت از آسیای مرکزی تأثیر بگذارند که امکان کنترل آن‌ها وجود ندارد، در این نوشتار از روش کیفی همبستگی دومتغیری استفاده می‌کنیم. در این روش تلاش می‌کنیم با ارزیابی داده‌های موجود به صورت کیفی، رابطه بین دو متغیر شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی (متغیر مستقل) و تغییر روندهای مهاجرت از آسیای مرکزی (متغیر وابسته) را بررسی کنیم. در این روش میزان تأثیرگذاری متغیر الف بر متغیر ب اندازه‌گیری نمی‌شود و وجود رابطه مثبت یا منفی بین دو متغیر ارزیابی می‌شود.

بر این اساس، با توجه به سرشت اقتصادی مهاجرت از آسیای مرکزی به روسیه، ابتدا نظریه اقتصادی مهاجرت را بیان و ارتباط آن را با فرایند همگرایی اقتصادی توضیح می‌دهیم. سپس ضمن برشمردن ویژگی‌های مهاجران آسیای مرکزی در روسیه، اهمیت نقش این مهاجرت‌ها در اقتصاد کشورهای منطقه را تشریح می‌کنیم. سرانجام تأثیر شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی بر روندهای مهاجرت در این منطقه را بررسی می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

در مورد موضوع مهاجرت به‌طور کلی و مهاجرت‌های بین‌المللی به‌طور ویژه، مطالعات گسترده‌ای در زبان فارسی و انگلیسی وجود دارد. بخشی از این مطالعات مربوط به مباحث نظری مهاجرت هستند که علت‌های مهاجرت‌ها را بررسی می‌کنند. در این مورد برای نمونه به این آثار اشاره می‌کنیم: منگالام و شوارز وللر (۱۹۷۰) در مقاله خود با عنوان: «برخی رهنمودهای نظری به‌سمت جامعه‌شناسی مهاجرت» در مورد نظریه محرومیت، راونشتاین (۱۸۸۹) در کتاب «قوانین مهاجرت»، اورت لی (۱۹۹۶) در کتاب «نظریه مهاجرت»، مسی (۱۹۹۰) در مورد نظریه شبکه‌ای مهاجرت در مقاله «ساختار اجتماعی، راهبردهای خانوار و علت تجمعی مهاجرت» و آنتونی گیدنز (۱۳۷۳) در کتاب «جامعه‌شناسی» علل و ابعاد مهاجرت را بررسی کرده‌اند.

در زبان فارسی نیز در آثاری چون کتاب «نظریه‌های مهاجرت» نوشته لهاسایی زاده (۱۳۶۰)، «نظریه مهاجرت بین‌المللی» نوشته خواجه‌نوری (۱۴۰۱) و کتاب «مهاجرت» نوشته زنجانی (۱۳۸۰) این نظریه‌ها گردآوری شده‌اند. در پرتو این مطالعات نظری آثار بسیاری به مطالعات موردی در مورد موضوع‌های مربوط به مهاجران و رابطه آن‌ها با کشورهای مبدأ و مقصد اقدام کرده‌اند. یکی از این موضوع‌ها ارتباط میان همگرایی منطقه‌ای و مهاجرت نیروی کار است که از میان آثار منتشرشده در این رابطه، آثار زیر هستند:

ورنر (۱۹۹۴) در مقاله «یکپارچگی اقتصادی منطقه‌ای و مهاجرت: مورد اروپایی» تأثیر همگرایی در جامعه اقتصادی اروپا بر گسترش مهاجرت نیروی کار را بررسی و آن را با مهاجرت در حوزه نفتا مقایسه کرده است. کنلیو (۲۰۰۲) در مقاله «تأثیر یکپارچگی اقتصادی بر انگیزه نیروی کار (براساس سطح مهارت) برای مهاجرت» در پی ارائه یک مدل جغرافیایی

کلان برآمده است. بنابر یافته‌های وی، همگرایی اقتصادی تنها مهاجرت نیروی کار با مهارت بالا را در تأثیر قرار می‌دهد. مولودیکوا در مقاله‌ای در کتاب «مهاجرت، حرکت آزادانه و همگرایی منطقه‌ای» (۲۰۱۷) که یونسکو منتشر کرده به نقش جامعه کشورهای هم‌سود (سی‌آی‌اس) در فرایندهای مهاجرت در آسیای مرکزی پرداخته است. رحیم و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله «ادغام منطقه‌ای و مهاجرت بین کشورهای کم‌درآمد و متوسط» به‌طور مشخص به روندهای مهاجرت از آفریقا به مناطق توسعه‌یافته پرداخته و نقش همکاری کشورهای گروه بیست را در این مسئله بررسی می‌کنند. جونز و فیندلی (۱۹۹۸) در مقاله «ادغام اقتصادی منطقه‌ای و ظهور سیستم مهاجرت بین‌المللی شرق آسیا» سیستم مهاجرتی در آسیای شرقی و سازمان‌های هدایت‌کننده آن را بررسی کرده، معتقد هستند سابقه طولانی مهاجرت در این منطقه سبب شکل‌گیری یک سیستم مهاجرتی توسعه‌یافته مبتنی بر همکاری بین برخی از کشورهای منطقه شده است. اختر، هام و مالک (۲۰۱۷) نیز در گزارشی با عنوان «تقویت همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای و یکپارچگی در آسیا و اقیانوسیه» بحثی را به تأثیر همگرایی اقتصادی بر تحرک نیروی کار در آسیا و اقیانوسیه اختصاص داده‌اند. به‌نظر می‌رسد تاکنون مطالعه‌ای با این موضوع در ارتباط با نقش اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در روندهای مهاجرت نیروی کار آسیای مرکزی به روسیه انجام نشده است. از این‌رو در این نوشتار با بهره‌گرفتن از پژوهش‌های موجود این پدیده را در آسیای مرکزی و در ارتباط با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی بررسی می‌کنیم.

چارچوب نظری: همگرایی اقتصادی و نظریه‌های اقتصادی مهاجرت

اگرچه علت‌های متفاوتی برای مهاجرت وجود دارد، نقش عوامل و انگیزه‌های اقتصادی در شکل‌گیری بخش بزرگی از جریان‌های مهاجرت بر کسی پوشیده نیست. در این زمینه، برخی از مطالعات نظری در حوزه مهاجرت نیز با تأکید بر عامل اقتصاد برای مفهوم‌بندی و نظریه‌پردازی در این زمینه تلاش کرده‌اند. از نظریه‌های اقتصادی مهاجرت می‌توان به نظریه اقتصادی نوکلاسیک، نظریه اقتصادی جدید و نظریه نظام جهانی اشاره کرد.

نظریه‌های اقتصادی مهاجرت، مهاجرت را سازوکاری برای بازتوزیع نیروی کار می‌دانند. آدام اسمیت، نظریه‌پرداز اقتصاد کلاسیک، مهاجرت نیروی کار را تابع عرضه و تقاضا و سبب رشد اقتصادی هر دو منطقه مهاجرفرست و مهاجرپذیر می‌دانست. در ادامه دیدگاه اسمیت، نظریه‌های نوکلاسیک و نظریه اقتصاد جدید مهاجرت، شکل گرفت. ساستاد^۱، هاریس و تودارو به‌عنوان نظریه‌پردازان نظریه نوکلاسیک بر این باور بودند که عرضه مازاد نیروی کار نسبت به سرمایه در کشور الف، سبب کاهش دستمزدها می‌شود و در مقابل کمبود نیروی کار نسبت به سرمایه در کشور ب، سبب افزایش دستمزدها می‌شود. در نتیجه، مهاجرت نیروی کار از کشور

1. Larry Sastad

الف به کشور ب صورت گرفته و پس از مدتی کاهش نیروی کار در منطقه نخست، سبب افزایش دستمزدها و در نتیجه، کاهش شکاف دستمزدها می شود و در نهایت فرایند مهاجرت متوقف می شود (Zanjani, 2001: 122). ضمن اینکه مهاجران براساس محاسبه هزینه و فایده، فواید مهاجرت در بلندمدت را در برابر همه هزینه های ملموس و غیرملموس آن می سنجند و در صورت برتر بودن فواید، اقدام به مهاجرت می کنند. در همان حال پس از مهاجرت با ارزیابی دوباره هزینه ها و فایده ها در مورد بازگشت یا ماندگاری در مهاجرت تصمیم می گیرند (Haj Hosseini, 2006: 41).

با توجه به انتقادهای وارد شده و کاستی های نظریه نوکلاسیک، نظریه اقتصادی جدید مهاجرت مطرح شد. این نظریه تأکید دارد که مهاجرت به عنوان تصمیمی که در سطح فرد و خانوار صورت می گیرد، نه تنها برای افزایش درآمد خانوار، بلکه برای به حداقل رساندن مخاطرات و کاستی های بازار، مانند نبود امنیت شغلی یا بیمه صورت می گیرد. بنابراین خانوار در جهت تنوع بخشی به منابع درآمد و تأمین امنیت اقتصادی اقدام به مهاجرت می کند. نتیجه این مهاجرت نه تنها به بهبود وضعیت اقتصادی خانواده، که با توجه به استمرار جریان پول از طرف مهاجران برای خانواده، سبب افزایش ذخایر ارزی کشور مهاجر فرست و بهبود فزاینده وضع اقتصادی آن کشور منجر خواهد شد. در همان حال جایگاه اجتماعی خانواده مهاجر فرست را نسبت به دیگر خانواده ها بهبود می بخشد و خود به تشدید روند مهاجرت از سوی خانواده های دیگر منجر می شود (Zanjani, 2001: 123).

بدین ترتیب، نظریه های اقتصادی مهاجرت با تأکید بر عوامل اقتصادی تلاش می کنند پدیده مهاجرت را تبیین کنند. اما از آنجا که در این نوشتار پدیده مهاجرت را در چارچوب همگرایی اقتصادی کشورها بررسی می کنیم در ادامه به مهم ترین سطح های همگرایی اقتصادی منطقه ای نیز می پردازیم. علاوه بر رژیم اقتصادی گات و صندوق بین المللی پول که نمود همکاری های اقتصادی جهانی از جنگ جهانی دوم به بعد به شمار می روند، همگرایی های اقتصادی منطقه ای که به وسیله آن کشورهای همسایه تقویت اقتصاد خود با وارد شدن به نوعی «یکپارچه سازی منطقه ای» را دنبال می کنند، نمود مهمی از همکاری های جهان معاصر هستند. در نظریه های همگرایی اقتصادی، از منطقه گرایی اقتصادی با عنوان تمایل گروهی از کشورها در یک محدوده جغرافیایی مشخص برای همکاری اقتصادی یاد می شود که اولین نشانه آن، بستن موافقت نامه تجارت ترجیحی و رشد تجارت و سرمایه گذاری در میان آنها و آخرین مرحله آن تشکیل اتحادیه اقتصادی است (Mehkoui & Goodarzi, 2018: 521). در عرصه سیاست بین الملل، همگرایی اقتصادی با یکپارچه کردن بازار اتحادیه اروپا آغاز شد. سپس در دیگر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، گسترش پیدا کرد. در نگاهی کلی، همگرایی های اقتصادی را براساس سطح همکاری و یکپارچه کردن کشورهای عضو می توان در پنج سطح طبقه بندی کرد:

۱. همکاری‌های بخشی اغلب مرحله اولیه یکپارچه‌کردن است و به همکاری محدود بین کشورها در زمینه‌های خاص مانند غلات یا فولاد محدود می‌شود. موافقت‌نامه‌های همکاری بخشی شامل پیمانی الزام‌آور نمی‌شوند، بلکه برای تشویق همکاری میان کشورهای عضو طراحی شده‌اند تا شرایط مشترکی را فراهم کنند که در آن، همه دولت‌ها از همکاری سود ببرند.

۲. موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد^۱ یا مناطق تجاری ترجیحی^۲ دومین مرحله یکپارچه‌سازی هستند. در این مرحله، شرکت‌کنندگان ملزم به حذف یا کاهش تعرفه‌های وارداتی و کاهش موانع غیرتعرفه‌ای^۳ در میان خود می‌شوند. اگرچه این مسئله فقط به کالاها و خدمات برگزیده تعمیم می‌یابد. شرکت‌کنندگان در این توافق‌نامه‌ها اختیار و صلاحیت حفظ و تعیین سطح محدودیت‌ها نسبت به کشورهای غیرعضو در موافقت‌نامه را برای خود حفظ می‌کنند.

۳. اتحادیه‌های گمرکی^۴ مشابه موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد هستند با این تفاوت که کشورهای شرکت‌کننده، موافقت می‌کنند تعرفه‌های وارداتی یکسان و محدودیت‌های مشترک را به کشورهای خارجی در قالب تعرفه مشترک خارجی^۵ به‌کار گیرند. ایجاد تعرفه مشترک خارجی مستلزم نوعی تصمیم‌گیری مشترک و توسعه نهادهای مشترک برای کمک به تنظیم منافع تجاری مشترک و توزیع دوباره درآمد است. کشورها ممکن است اتحادیه گمرکی را به‌عنوان مبنایی برای یکپارچه‌کردن بیشتر اجرا کنند، زیرا این مرحله مستلزم ازدست‌دادن کنترل بر سیاست تجاری است.

۴. مرحله چهارم، اجرای یک بازار مشترک^۶ است که شامل اتحادیه گمرکی است، اما به همکاری سیاسی و اقتصادی بیشتری نسبت به سه ترتیبی که پیش‌تر گفتیم نیاز دارند. حرکت آزاد عوامل تولید یعنی سرمایه و نیروی کار ویژگی یک بازار مشترک است. به‌منظور تضمین رقابت در یک زمین بازی مساوی، این موافقت‌نامه‌ها اغلب با هماهنگی سیاست‌ها در حوزه‌هایی چون بهداشت و ایمنی، امنیت اجتماعی و آموزش تکمیل می‌شوند. بنابراین حرکت آزاد، عوامل تولید ویژگی اصلی این نوع همگرایی منطقه‌ای است.

۵. اتحادیه اقتصادی^۷ نشان‌دهنده سطح بالاتر و پیچیده‌تر همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای است. افزودن هماهنگی پولی و مالی مستلزم تشکیل نهادها و سازمان‌های فراملی است که به‌طور معمول قدرت تصمیم‌گیری الزام‌آور بر اعضا را دارند. اتحادیه اقتصادی همچنین مالیات مشترک و سایر رویه‌های مشترک را پیش‌فرض می‌گیرد. با اینکه اتحاد سیاسی در اتحادیه

-
1. Free Trade Agreement (FTA)
 2. Preferential Trade Areas (PTA)
 3. Non-Tariff Barriers (NTBs)
 4. Custom Union (CU)
 5. Common External Tariff (CET)
 6. Common Market (CM)
 7. Economic Union (EU)

اقتصادی افزایش می‌یابد، دولت‌های مستقل هویت جداگانه خود را حفظ می‌کنند (Pédussel, 2004: 6). جدول ۱ پنج دسته یکپارچه‌کردن منطقه‌ای و توضیح کوتاهی از تفاوت آن‌ها با یکدیگر را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مراحل تکوین همگرایی اقتصادی منطقه‌ای

۱	همکاری بخشی	همکاری محدود بین کشورها در حوزه‌های مشخص
۲	موافقت‌نامه تجارت آزاد	تعرفه صفر در میان کشورهای عضو و کاهش موانع غیرتعرفه‌ای
۳	اتحادیه گمرکی	موافقت‌نامه تجارت آزاد + تعرفه خارجی مشترک
۴	بازار مشترک	اتحادیه گمرکی + حرکت آزادانه نیروی کار و سرمایه و همکاری‌های سیاستی
۵	اتحادیه اقتصادی	بازار مشترک

Source: White, 2011: 67

همان‌طور که دیده می‌شود تحرک آزادانه نیروی کار موضوعی است که در مراحل چهارم و پنجم همگرایی اقتصادی شکل می‌گیرد.

با توجه به نکته‌های بیان‌شده در مورد درجه‌ها و مراحل همگرایی اقتصادی و نظریه‌های اقتصادی مهاجرت، به نظر می‌رسد این امکان وجود دارد تا پیوندی بین این دو دسته نظریه ایجاد کنیم. از یک سو براساس نظریه‌های اقتصادی مهاجرت نیروی کار به دنبال میزان بالاتر دستمزدها است و از سوی دیگر در کشورهای توسعه‌یافته نیاز به نیروی کار با شکاف دستمزدی قابل توجهی وجود دارد. بنابراین نیروی کار تمایل به مهاجرت پیدا می‌کند. ضمن اینکه عضویت دو کشور مبدأ و مقصد مهاجرت در یک اتحادیه اقتصادی از یک سو به واسطه کاهش هزینه‌های مهاجرت نیروی کار و از سوی دیگر به دلیل ایجاد تغییر در شرایط تجارت و اشتغال در کشور مبدأ محاسبه‌های هزینه و فایده شهروندان کشورهای عضو برای مهاجرت را در تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین به نظر می‌رسد، این عضویت می‌تواند مهاجرت کاری بین کشورهای عضو را افزایش دهد. در ادامه فرضیه نوشتار را بررسی می‌کنیم که بر این دیدگاه‌های نظری مبتنی شده است.

ویژگی‌ها و اهمیت روندهای مهاجرت از آسیای مرکزی به روسیه

همان‌طور که در مقدمه بیان شد، پس از فروپاشی اتحاد شوروی، مهاجرت نیروی کار از آسیای مرکزی به روسیه افزایش یافت. اگرچه تفاوت‌هایی در روندهای مهاجرت هریک از کشورهای آسیای مرکزی وجود دارد، می‌توان برخی ویژگی‌های مشترک را در میان این روندها مشاهده کرد که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها می‌پردازیم. در مورد انگیزه مهاجرت از آسیای مرکزی می‌توان گفت، مهم‌ترین عوامل محرک مهاجرت از کشورهای آسیای مرکزی، بیکاری، دستمزدهای پایین و فرصت‌های محدود برای بهبود شرایط زندگی در زادگاه است. از

شواهدی که بر این مسئله دلالت می‌کند آماری است که نشان می‌دهد بخش اصلی مهاجرت نیروی کار منطقه بیشتر از مناطقی با فقر شدید است. برای نمونه، آمار نشان می‌دهد که در قرقیزستان بیشترین آمار مهاجرت مربوط به استان‌های اوش، باتکن و جلال‌آباد است که کمترین میزان تولید ناخالص منطقه‌ای^۱ در اقتصاد این کشور را دارند. یافته‌ها نشان می‌دهد که اعضای ۳۵ درصد از خانواده‌های منطقه باتکن به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند. در برخی از مناطق دیگر، این شاخص کمتر است، اما همچنان قابل توجه است: در استان جلال‌آباد ۲۷ درصد، در استان اوش ۲۲ درصد، در برابر در استان‌هایی که از سطح تولید ناخالص منطقه‌ای بالاتری برخوردارند، میزان مهاجرت به اندازه قابل توجهی کمتر است. برای نمونه، در استان تالاس و ایسیک کول میزان مهاجرت ۴ درصد در استان نارین و چوی و همچنین در بیشکک ۱،۵- درصد است (Ryazantsev & Ochirova, 2019: 96).

علاوه بر این، بزرگ‌ترین جریان‌های مهاجرت (تاجیکستان، قرقیزستان و ازبکستان) از کشورهای هستند که بالاترین نرخ بیکاری و بیشترین نرخ تولد را دارند. میانگین نرخ بیکاری کشورهای منطقه در دهه گذشته این‌گونه است: قزاقستان حدود ۵-۶ درصد، جمهوری قرقیزستان حدود ۷-۸ درصد، تاجیکستان حدود ۱۰-۱۱ درصد، ترکمنستان ۳ درصد، ازبکستان ۷-۸). بنابر آمار بانک جهانی در سال ۲۰۲۱ بیش از نصف جمعیت در قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان در سن کار هستند. این رقم برای قرقیزستان ۵۶ درصد و برای تاجیکستان ۶۶ درصد، برای قزاقستان (Personal Remittances, Received (% of GDP) (Kazakhstan, 2022) و ترکمنستان ۶۴ درصد، (Personal Remittances, Received (% of GDP) – Turkmenistan, 2022) و برای ازبکستان ۶۵ درصد بود (Personal Remittances, Received (% of GDP) – Uzbekistan, 2022). به همین دلیل نیز بیش از ۹۰ درصد از مهاجران آسیای مرکزی را مهاجران کاری تشکیل می‌دهند (Khishtovani, 2020: 10).

شایان توجه است که این مهاجرت‌ها نقش درخور توجهی در بهبود و معیشت خانوارها دارند. زیرا حواله‌های ارسالی توسط کارگران مهاجر از یک‌سو سبب کاهش فقر و بهبود وضعیت معیشت خانوارها می‌شود، از سوی دیگر با افزایش قدرت خرید و تحریک مصرف، بهبود سرمایه انسانی با ایجاد فرصت‌های بیشتر برای آموزش و توسعه بخش‌های خاصی از اقتصاد (تجارت، خدمات، کسب‌وکار رستوران، تولید در مقیاس کوچک) سبب کاهش بیکاری و رشد اقتصاد در سطح کلان می‌شود. مطالعات انجام‌شده در مورد تاجیکستان و قرقیزستان نشان می‌دهد که بین میزان حواله‌های دریافتی و رشد اقتصادی ملی در این دو کشور

۱. تولید ناخالص منطقه‌ای (Gross Regional Product) معیار پولی ارزش بازار تمام کالاها و خدمات نهایی تولیدشده در یک منطقه یا زیربخش یک کشور در یک دوره زمانی (سه ماهه یا سالانه) است.

همبستگی وجود دارد: در دوره‌های افزایش حواله‌های دریافتی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴، رشد اقتصادی وجود داشت (Ryazantsev & Ochirova, 2019: 96).

در مورد میزان وابستگی این کشورها به حواله‌ها پیش از هر چیز باید توجه داشت از آنجا که بخش قابل توجهی از حواله‌های منتقل شده از روسیه به آسیای مرکزی به صورت غیررسمی در گردش است، برآورد دقیق از میزان این حواله‌ها ممکن نیست. با این حال، بر اساس داده‌های بانک جهانی، در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۲۱ تاجیکستان (با سهم ۳۳،۴۱ درصد از تولید ناخالص داخلی) و در سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۲۱ قرقیزستان (با سهم ۳۳،۶۹ درصد از تولید ناخالص داخلی) به ترتیب در رتبه‌های اول و سوم کشورهای برتر جهان از نظر سهم حواله‌ها از تولید ناخالص داخلی قرار داشتند (Global Economy, 2022). در حالی که در سال ۲۰۲۱ سهم ازبکستان از این حواله‌ها ۱۳،۳ درصد از تولید ناخالص داخلی بوده است (Personal Remittances, Received (% of GDP) – Uzbekistan, 2022). از این مقادیر به ترتیب ۵۳، ۵۱ و ۵۱ درصد حواله‌های این سه کشور از مهاجران این کشورها در روسیه تأمین می‌شود. این ارقام نشان‌دهنده درجه بالای وابستگی اقتصاد این کشورها به حواله‌ها به‌ویژه از مبدأ روسیه است. در حالی که میزان وابستگی قزاقستان به حواله‌ها تنها ۰/۲ درصد تولید ناخالص داخلی بود که البته در این کشور نیز ۵۱ درصد حواله‌ها از روسیه تأمین می‌شود^۱ (Eurasianet.org, 2022). در مورد درصد وابستگی ترکمنستان به حواله‌ها اطلاعاتی یافت نشد.^۲

در رابطه با مقصد مهاجران آسیای مرکزی می‌توان گفت، فدراسیون روسیه محبوب‌ترین مقصد برای مهاجران از آسیای مرکزی است. در نیمه اول دهه ۱۹۹۰ دوسوم جریان مهاجرت‌های آسیای مرکزی به روسیه مربوط به پناه‌جویان و اقوام روس تبار یا متعلق به مردمی بود که وضعیت خودمختار ملی در روسیه داشتند مانند تاتارها و باشقیرها. از آن زمان به بعد، جریان‌های مهاجرت مردمان بومی آسیای مرکزی به روسیه آغاز شد و نخستین موج مهاجرت مربوط به تاجیکانی بود که از شرایط ناشی از جنگ داخلی در تاجیکستان فرار کرده بودند. پس از آن با آغاز دوران گذار به اقتصاد بازار در قرقیزستان، مهاجرت از قرقیزستان و سپس از ازبکستان آغاز شد (Laruelle, 2007: 102) و در حال حاضر، راه‌گذر مهاجرت در میان آسیای مرکزی و فدراسیون روسیه یکی از بزرگ‌ترین و پایدارترین مسیرهای مهاجرت است. براساس برآوردهای بخش جمعیت سازمان ملل متحد، در سال ۲۰۱۹، تعداد کل مهاجران از ازبکستان، تاجیکستان و جمهوری قرقیزستان در فدراسیون روسیه به ۲،۲ میلیون تن رسیده است. روسیه میزان ۵۸ درصد از ازبک‌ها و ۷۸ درصد از مهاجران قرقیز و تاجیک است (UN DESA, 2020). با این حال، با توجه به سرشت فصلی بیشتر مهاجرت‌ها و همچنین وجود جریان‌های

۱. قزاقستان به علت اقتصاد روبه‌رشد خود به‌عنوان یک مقصد مهاجرت و به‌کشوری مهاجرپذیر تبدیل شده است.
۲. با توجه به اینکه ترکمنستان یکی از غیرشفاف‌ترین کشورهای جهان است، به‌دلیل نبود آمار رسمی ملی، برآورد دقیق جریان مهاجرت از این کشور دشوار است.

غیررسمی و غیرقانونی مهاجرت این ارقام تنها بخشی از حجم واقعی مهاجرت مین کشورهای آسیای مرکزی و روسیه را نشان می‌دهد و برآورد می‌شود که مقیاس واقعی جریان مهاجر سه برابر بزرگ‌تر است.

عوامل متعددی در تبدیل شدن روسیه به مهم‌ترین مقصد مهاجران روسیه تأثیرگذار بوده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: تفاوت آشکار در سطح دستمزدها در جمهوری‌ها و روسیه، تقاضای گسترده برای نیروی کار غیرماهر که در نتیجه پیری جمعیت، افزایش قیمت نفت و رشد اقتصادی روسیه در اوایل دهه ۲۰۰۰ اتفاق افتاد، امکان سفر بدون ویزا به روسیه برای شهروندان جمهوری‌های بازمانده از اتحاد شوروی (جز ترکمنستان و گرجستان)، شبکه‌های اجتماعی یا تماس‌های خانوادگی که نقش مهمی در کاربایی در روسیه دارند، شبکه حمل‌ونقلی گسترده بین کشورهای منطقه به روسیه (هوایی، ریلی و جاده‌ای) و شماره پروازهای مستقیم به شهرهای بزرگ روسیه، هزینه کم حمل‌ونقل و وجود وام‌هایی برای تهیه بلیط به مقصد روسیه، دانش زبان روسی و گذشته مشترک که امکان زندگی در یک فضای فرهنگی آشنا را فراهم می‌کند. البته شایان توجه است که مورد آخر بیشتر در مورد مهاجران قدیمی‌تر درست است. زیرا با استقلال جمهوری‌های شوروی جز قرقیزستان، بلافاصله زبان‌های ملی به‌طور کامل جایگزین زبان روسی شد و پیوند نسل جدید با هویت و زبان روسی پیشین گسسته شد. در قرقیزستان زبان روسی به‌عنوان زبان رسمی دوم حفظ شد و بر همین اساس نیز مهاجران قرقیز در روسیه با زبان روسی آشنایی دارند. از نظر سطح مهارت و تحصیلات، بیشتر مهاجران آسیای مرکزی به روسیه، سطح مهارت و تحصیلات پایینی دارند. سطح تحصیلات بیشتر مهاجران در حد تحصیلات ابتدایی است. به‌طوری که در سال ۲۰۱۷، تنها ۸ درصد از مهاجران قرقیزی، ۱۲ درصد مهاجران ازبکستانی و ۹ درصد مهاجران تاجیکستانی تحصیلات عالی داشتند (Khishtovani, 2020: 11).

از نظر جنسیت، اگرچه سهم مهاجران زن آسیای مرکزی به روسیه در نتیجه توسعه بخش خدمات در روسیه در حال افزایش است، مهاجرت از آسیای مرکزی بیشتر چهره مردانه دارد (Kholmatova, 2018: 47). شایان توجه است که تفاوت‌های قابل توجهی بین سه کشور از نظر نسبت‌های جنسیتی جریان‌های مهاجرت و همچنین بین زنان و مردان مهاجر وجود دارد. مهاجرت زنان از قرقیزستان به فدراسیون روسیه، نه تنها بسیار گسترده‌تر از تاجیکستان و ازبکستان است، بلکه در میان کشورهای فرستنده کشورهای مستقل هم‌سود نیز بالاتر از میانگین است. در حالی که در میان شهروندان تاجیکستان و ازبکستان این سهم کمتر از میانگین است. بنابر آمار، در سال ۲۰۱۵، زنان ۳۱ درصد از مهاجران کارگری از قرقیزستان، ۱۳،۴ درصد از ازبکستان و ۹،۶ درصد از تاجیکستان را تشکیل می‌دادند که در این میان، سهم قرقیزستان از میانگین کشورهای مستقل هم‌سود (۱۵،۷) بالاتر بود (Rocheva & Varshaver, 2017: 92).

شکل‌گیری همگرایی اقتصادی در اوراسیا: اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

ایده تشکیل اتحادیه اوراسیایی ابتدا در سال ۱۹۹۴، از سوی رئیس جمهور قزاقستان، نورسلطان نظربایف مطرح شد. اما با توجه به غلبه فرایند دولت‌سازی در منطقه در آن دوره، استقبال نشد. تا اینکه سه کشور روسیه سفید، قزاقستان و روسیه در سال ۱۹۹۵ توافق‌نامه‌ای در مورد تجارت بدون تعرفه (اتحادیه گمرکی) امضا کردند و به دنبال آن، قرقیزستان و تاجیکستان در سال ۱۹۹۸ به این سه کشور پیوستند. در سال ۲۰۰۰، همین پنج کشور «مجمع اقتصادی اوراسیایی»^۱ را تشکیل دادند. اگرچه مجمع، عنصر فراملی برای هدایت فرایند یکپارچه‌سازی را نداشت، گام مهمی برای مرحله بعدی یکپارچه‌سازی بود. در سال ۲۰۰۷، روسیه، قزاقستان و روسیه سفید هدف خود را برای ایجاد یک اتحادیه گمرکی در جامعه اقتصادی اوراسیایی و اتحادیه گمرکی اوراسیایی اعلام کردند. برخلاف تلاش‌های متعدد گذشته برای یکپارچه‌سازی در فضای پس از شوروی، این ابتکار، طرحی سریع بود که توانست در جهت معرفی تعرفه گمرکی مشترک، و تصویب قانون گمرکی در سال ۲۰۱۰ و حذف کنترل‌های مرزی در سال ۲۰۱۱ و ایجاد فضای واحد اقتصادی گام‌های عملی مفیدی بردارد (Kirkham, 2016: 111)؛ تا اینکه سرانجام در سال ۲۰۱۴ سه کشور، پیمان «اتحادیه اقتصادی اوراسیایی» را امضا کردند. در نشست شورای جامعه اقتصادی اوراسیایی در مینسک، در اکتبر ۲۰۱۴، در مورد انحلال مجمع اقتصادی و اجرایی شدن پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از ۱ ژانویه ۲۰۱۵ توافق شد. هم‌زمان با شروع به کار اتحادیه اقتصادی در سال ۲۰۱۵، دو کشور ارمنستان و قرقیزستان نیز به آن پیوستند. بدین ترتیب، اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در سال ۲۰۱۵ به‌عنوان آخرین بخش از یک فرایند سه مرحله‌ای پدیدار شد که شامل ایجاد اتحادیه گمرکی در سال ۲۰۱۰ و یک فضای اقتصادی واحد در سال ۲۰۱۲ بود.

جدول ۲. سیر تکوین اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

سال	مرحله
۱۹۹۱	شکل‌گیری کشورهای هم‌سود
۱۹۹۴	پیشنهاد تأسیس اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از سوی نظربایف
۱۹۹۵	طرح پیمان اتحاد گمرکی
۲۰۰۰	امضای پیمان مجمع اقتصادی اوراسیایی
۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰	امضای اتحاد گمرکی اوراسیایی
۲۰۱۱ و ۲۰۱۲	پیمان فضای واحد اقتصادی
۲۰۱۴	امضای پیمان اتحاد اقتصادی اوراسیایی
۲۰۱۵	اجرایی شدن پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

Source: Veysi, 2021: 387

1. Eurasian Economic Community (EEC)

سیاست اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در مورد مهاجرت نیروی کار

از آنجا که بنابر سرشت اتحادیه اقتصادی، هدف از تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در ماده یک اساس‌نامه این اتحادیه حرکت آزادانه کالا، خدمات، سرمایه و نیروی انسانی در میان کشورهای عضو و کاربست سیاست‌های مشترک اقتصادی بیان شده است بدیهی است که کشورهای عضو در رابطه با تسهیل شرایط جابه‌جایی نیروی کار سیاست‌های مشترکی را در قالب اساس‌نامه اتحادیه گرفته باشند. چنانچه در بخش بیست‌وششم اساس‌نامه اتحادیه با عنوان مهاجرت نیروی کار در قالب سه ماده ۹۶، ۹۷ و ۹۸ شرایط همکاری بین کشورهای عضو در زمینه مهاجرت نیروی کار، شرایط کار نیروی کار مهاجر در کشور میزبان عضو اتحادیه و حقوق و تعهدهای وی مشخص شده است.

براساس ماده ۹۶ اساس‌نامه کشورهای عضو باید با به‌کارگرفتن رویکردهای مشترک در زمینه مهاجرت کاری، مبادله اقدام‌های قانونی نظارتی، تبادل اطلاعات، انجام اقدام‌های لازم برای جلوگیری از مبادله اطلاعات نادرست، تبادل تجربه‌ها و برگزاری دوره‌های آموزشی و همکاری در نهادهای مشورتی و دیگر شکل‌های همکاری مورد توافق کشورهای عضو، زمینه جابه‌جایی نیروی کار را در سطح اتحادیه فراهم کنند. بنابر ماده ۹۷ اساس‌نامه، کارفرمایان می‌توانند بدون محدودیت، نیروی کار مورد نیاز خود را از کارگران کشورهای عضو تأمین کنند و کارگران کشورهای عضو نیز برای مهاجرت کاری به کشورهای عضو نیازی به گرفتن مجوز ندارند، مگر در مواردی که کشورهای عضو در قوانین خود محدودیت‌هایی را در راستای تضمین امنیت ملی خود تعیین کرده‌اند. در این ماده اعلام شده است که کارگران از تاریخ ورود، به مدت ۳۰ روز از تعهد ثبت‌نام معاف خواهند بود، اما پس از آن اگر چنین تعهدی را قانون کشور ورودی ایجاد کرده باشد، ملزم به ثبت‌نام مطابق با قوانین کشور میزبان هستند (Treaty on the Eurasian Economic Union, 2015). در حالی که دیگر خارجی‌هایی که برای اقامت موقت وارد روسیه می‌شوند، باید در مدت هفت روز کاری پس از ورود، ثبت نام کنند.

در این قرارداد شرایط اقامت کارگر مهاجر بعد از پایان قراردادکاری در کشور محل کار برای یافتن شغل جدید مشخص شده است و آمده است که شهروندان کشورهای عضو مجاز هستند تا ۹۰ روز در جست‌وجوی کار باشند. شایان توجه است که شهروندان کشورهای غیرعضو تاجیکستان و ازبکستان نیز نیازی به ویزای ورود به روسیه ندارند. با این حال، یک شهروند تاجیکستان باید ظرف ۷ روز و یک شهروند ازبکستان ظرف ۱۵ روز پس از ورود ثبت‌نام کند. پس از ثبت‌نام، ممکن است حداکثر تا ۳۰ روز به‌دنبال کار باشند، اما بسته به نوع شغل خود نیاز به مجوز کار دارند (Treaty on the Eurasian Economic Union, 2015)، زیرا مقررات مهاجرتی روسیه در مورد استفاده از نیروی کار خارجی متفاوت است، بسته به اینکه

کشور مبدأ مهاجرت، عضو جامعه کشورهای هم‌سود، یا عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی یا عضو هیچ‌یک نباشد (Madiyev, 2021).

در ماده ۹۸ اساس‌نامه حقوق کارگر مهاجر کشور عضو و خانواده او در کشور محل کار عضو اتحادیه در رابطه با انتخاب شغل مرتبط با مدارک تحصیلی، حق مالکیت اموال و انتقال آزادانه وجوه، حق برخورداری از حمایت‌های اجتماعی مانند بیمه، بازنشستگی، مراقبت‌های پزشکی، حق عضویت در اتحادیه‌های کارگری، حق تحصیل و آموزش فرزندان و همچنین وظیفه کارگر مبنی بر پرداخت مالیات بنابر قوانین کشور میزبان، رعایت قوانین و احترام به فرهنگ و سنت‌های کشورهای کشور میزبان بیان شده است (Treaty on the Eurasian Economic Union, 2015). بدین ترتیب می‌بینیم که به دلیل توافق اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، کشورهای عضو، قوانین و مقررات ملی محدودکننده استفاده از نیروی کار خارجی در بازار کار خود را نسبت به شهروندان سایر کشورهای عضو به کار نمی‌گیرند.

مقایسه روندهای مهاجرت کاری به روسیه پیش و پس از شکل‌گیری اتحادیه

از میان پنج جمهوری آسیای مرکزی تنها قزاقستان و قرقیزستان اعضای رسمی اتحادیه اقتصادی اوراسیایی هستند. در این میان ازبکستان با وجود روابط تجاری گسترده با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی^۱ و ترغیب روسیه برای عضویت، تنها در سال ۲۰۲۱ به‌عنوان عضو ناظر به این اتحادیه پیوست. تاجیکستان نیز با وجود تمایل مردم، به‌ویژه کارگران مهاجر، بازرگانان، تولیدکنندگان و کشاورزان به عضویت کشورشان در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی^۲، مقام‌های کشور به‌علت آنچه ناسازگاری سازوکارهای اتحادیه اقتصادی اوراسیایی با منافع کشور می‌دانند تاکنون حتی برای عضویت در اتحادیه به‌عنوان ناظر هم اقدام نکرده است.^۱ ترکمنستان نیز به دلیل کاربست سیاست بی‌طرفی در سیاست خارجی، روابط خارجی خود را بر مبنای روابط دو جانبه با کشورهای پی‌ریزی کرده و تمایلی به عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای از جمله اتحادیه اقتصادی اوراسیایی ندارد. بدین ترتیب، دو کشور (تاجیکستان و ازبکستان) از سه کشور اصلی مهاجرفرست به روسیه به اضافه ترکمنستان عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی نیستند. بنابراین در این نوشتار روندهای مهاجرت دو کشور دیگر منطقه یعنی قزاقستان و قرقیزستان که اعضای اتحادیه هستند، به روسیه پس از عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

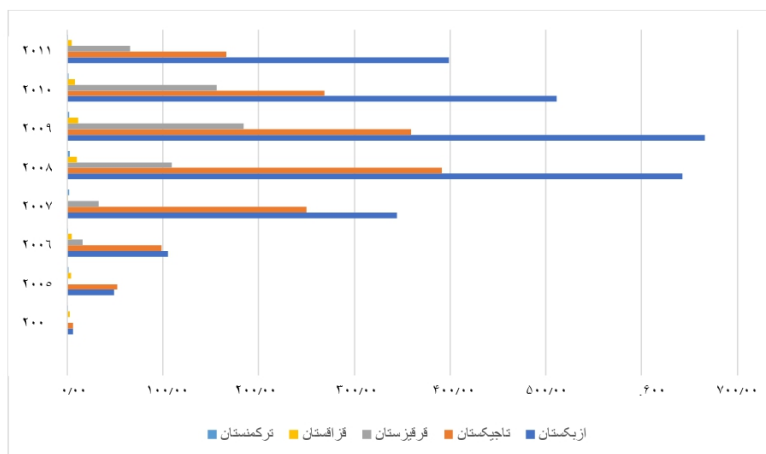
۱. براساس گزارش اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، در سال ۲۰۲۱، گردش مالی اتحادیه با ازبکستان ۹،۲۲ درصد رشد کرد و به ۶،۱۱ میلیارد دلار رسید. این افزایش شامل ۹،۱۷ درصد رشد در صادرات (۸،۴ میلیارد دلار

آمریکا) و ۱،۳۹ درصد رشد واردات (۱،۳ میلیارد دلار) می‌شود (Eurasian Economic Union 2022).

۲. براساس نظرسنجی انجام‌شده در سال ۲۰۱۵ در میان قشرهای مختلف مردم تاجیکستان ۷۲ درصد از پاسخ‌دهندگان موافق پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، ۱۱ درصد مخالف و ۱۷ درصد مردد بودند. براساس این پژوهش مهم‌ترین حامیان عضویت، مهاجران و همچنین بازرگانان سطح‌های مختلف، به‌ویژه تولیدکنندگان و کشاورزان بودند (Olimova, 2015: 16).

با کشورهای غیر عضو مقایسه خواهد شد. قابل توجه است که از میان سه کشور غیر عضو یعنی تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان، هیچ آمار قابل استنادی در مورد کشور ترکمنستان وجود ندارد که این مسئله به سرشت غیرشفاف و حکومت اقتدارگرای این کشور مربوط است. قزاقستان، نه تنها به‌عنوان کشوری مهاجرفرست تأمین‌کننده بخشی از نیروی کار روسیه است، بلکه خود از دهه ۲۰۰۰ با آغاز فرایند رشد اقتصادی به کشوری مهاجرپذیر و دریافت‌کننده نیروی کار تبدیل شده است. بنابر آمار، روسیه در سال ۲۰۱۷، میزان ۴۰۷۶۸ تن از شهروندان قزاقستان بوده است. این رقم در سال ۲۰۱۹ به ۲۵۵۹۷۱۱ تن افزایش یافت که این ارقام در مقایسه با آمار مهاجران قزاقستان در روسیه در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۱ چشمگیر و نشان‌دهنده افزایش قابل توجه نیروی کار قزاقستان در روسیه در سال‌های اخیر است. این افزایش به‌ویژه وقتی معنادارتر می‌شود که سهم ۲۲ درصدی قزاقستان از مهاجران روسیه در سال ۲۰۱۹ را با سهم سه جمهوری دیگر آسیای مرکزی، تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان به ترتیب ۴، ۹۸ و ۱،۶ درصد مقایسه کنیم. مشاهده می‌شود که قزاقستان از نظر سهم مهاجران در روسیه در سال ۲۰۱۹ در جایگاه نخست کشورهای مهاجرفرست آسیای مرکزی قرار گرفته است (UN DESA, 2020).

نمودار ۱. تعداد مهاجران کشورهای آسیای مرکزی در روسیه در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۱

Source: UN DESA, 2020

در مورد قرقیزستان به‌عنوان دیگر عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از آسیای مرکزی، براساس گزارش سرویس مهاجرت دولتی حکومت جمهوری قرقیزستان، در سال ۲۰۱۷ حدود ۶۶۵ هزار شهروند جمهوری قرقیزستان به‌عنوان کارگران مهاجر به فدراسیون روسیه مهاجرت کردند. بر مبنای آمار ارائه‌شده همین منبع، از میان بیش از ۷۰۰ هزار شهروند مهاجر قرقیزستان در سال ۲۰۱۸، بیش از ۶۴۰ هزار تن به روسیه و بقیه به دیگر کشورها مانند قزاقستان، ترکیه،

کشورهای اروپایی و آمریکا مهاجرت کرده بودند. در سال ۲۰۱۹ نیز تعداد مهاجران قرقیزی در روسیه ۵۹۱۲۱۱ تن بود و مهاجران قرقیز ۵،۱ درصد از کل مهاجران روسیه را تشکیل می‌دادند (UN DESA, 2020). در حالی که تعداد مهاجران قرقیزی به مقصد روسیه در سال ۲۰۱۴ یعنی یکسال پیش از شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، ۵۲۶۰۰۰ تن و در سال ۲۰۱۳، ۵۷۲۶۷۸ تن بود (UN DESA, 2020). به‌علت جدانشدن آمار مهاجرت‌های کاری از مهاجرت‌های غیرکاری در گزارش‌های نهادهای ملی و بین‌المللی رصدکننده مهاجرت قرقیزستانی‌ها به روسیه برای همه سال‌ها امکان ارائه چشم‌انداز آماری کامل و گسترده از روندهای مهاجرت پیش و پس از عضویت قرقیزستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی وجود ندارد. با این حال توصیف‌های کیفی ارائه‌شده از سوی گزارش‌های مربوط به این نهادها بر افزایش تعداد مهاجرت نیروی کار قرقیزستان به روسیه دلالت می‌کند. برای نمونه، گزارش منتشرشده فرایند پراگ به نقل از اتحادیه اقتصادی اوراسیایی بیان کرده است که تعداد مهاجرت‌های نیروی کار از قرقیزستان به روسیه از سال ۲۰۱۵ به بعد، جز سال ۲۰۲۰ رو به افزایش بوده است (Prague Process, 2021). این افزایش همچنین در گزارش سال ۲۰۱۸ سازمان بین‌المللی مهاجرت سازمان ملل تأیید شده است (IOM, 2018: 15). در همان حال، نتایج یک پژوهش میدانی در مورد مسائل کارگران قرقیزی در روسیه نشان می‌دهد که ۹۰ درصد مصاحبه‌شوندگان براساس دیده‌های خود معتقد بودند که پس از عضویت قرقیزستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی تعداد کارگران مهاجر به روسیه افزایش داشته‌اند. این کارگران همچنین مهم‌ترین علل تصمیم خود به مهاجرت را تسهیل شرایط مهاجرت نیروی کار در چارچوب قوانین اتحادیه و کساد و از میان رفتن مشاغل وابسته به واردات از کشورهای خارج از اتحادیه اقتصادی بیان کرده‌اند. زیرا با پذیرش رژیم تجاری جدید اتحادیه اقتصادی از سوی کشورهای عضو، نرخ تعرفه‌های گمرکی و قیمت کالاهای وارداتی از مبدأ کشورهای خارج از اتحادیه افزایش یافته و سبب زیان‌ده‌شدن مشاغل مربوط شده است (Sagynbekova, 2017:1-15).

در مقابل افزایش تعداد مهاجرت‌های کارگری از قزاقستان و قرقیزستان به روسیه از سال ۲۰۱۵ به بعد، تعداد مهاجران کارگری ازبکستان به روسیه در نتیجه کاهش دستمزد کارگران مهاجر در روسیه در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ به میزان ۴۳،۳ درصد کاهش یافت. در حالی که شمار مهاجران کارگری ازبکستان در روسیه به دلیل ثبات اقتصادی روسیه و افزایش تقاضا برای نیروی کار در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ افزایش چشمگیری داشت و در سال ۲۰۱۴ به بالاترین تعداد خود رسیده بود (Rakhimov & Yokubov, 2022: 31). از آنجا که کاهش تعداد مهاجران ازبکستانی پس از سال ۲۰۱۴ در تأثیر شرایط اقتصادی روسیه افتاد، افزایش تعداد مهاجران کارگری قزاقستان و قرقیزستان در همین دوره را می‌توان به تأثیرهای شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی - متغیری که ازبکستان از آن تأثیر نپذیرفته بود- نسبت

داد. تأثیر متغیر شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی با در نظر گرفتن کاهش ناگهانی تعداد مهاجرت‌های کارگری از تاجیکستان به روسیه در دوره مشابه آشکارتر می‌شود. زیرا بنابر آمار موجود، این تعداد از ۵۴۶۵۸ تن در سال ۲۰۱۴ که در مقایسه با آمار ۱۷ سال پیش، بیشترین تعداد مهاجرت‌های کارگری به روسیه در یک سال را نشان می‌دهد، به ۴۷۶۴۸ تن (معادل ۱۲/۸ درصد) در سال ۲۰۱۵ کاهش یافت و با وجود افزایش نسبی در دو سال بعد، به رقم سال ۲۰۱۴ نرسید (Rakhmonov & Manshin, 2020: 780).

با توجه به آنچه در مورد روندهای مهاجرت نیروی کار پیش و پس از شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و مقایسه آمار مهاجرت کاری از کشورهای عضو و غیرعضو در این اتحادیه مشاهده می‌شود، می‌توان گفت عضویت دو کشور قزاقستان و قرقیزستان در این اتحادیه، افزایش محسوسی در آمار مهاجرت از این دو کشور به مقصد روسیه به همراه داشته است. این مسئله از یک سو ناشی از تأثیر مثبت تسهیل شرایط جابه‌جایی نیروی کار در چارچوب اتحادیه اقتصادی و از سوی دیگر، نتیجه تأثیرهای منفی این اتحادیه بر اقتصاد کشورهای منطقه به ویژه کشور فقیر قرقیزستان است که سبب از بین رفتن مشاغل و کاهش فرصت‌های شغلی شده است.

نتیجه

در این نوشتار تلاش کردیم نقش همگرایی اقتصادی اوراسیایی در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیایی بر روندهای مهاجرت به مقصد روسیه را بررسی کنیم. براساس اطلاعات گردآوری شده، این نتیجه به دست آمد که نخست، مهاجرت مردم آسیای مرکزی به روسیه بیش از هر چیز بر مبنای انگیزه‌های اقتصادی است؛ دوم، حواله‌های ارسالی از سوی مهاجران در روسیه بخش قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی کشورهای تاجیکستان و قرقیزستان را تشکیل می‌دهد. اما در این میان دو کشور ازبکستان و قزاقستان با توجه به برخورداری از منابع انرژی و اقتصادهای پیش‌روتر در منطقه، وابستگی قابل توجهی به درآمدهای ناشی از مهاجرت نیروی کار ندارند. با این حال در همه کشورهای، بخش مهمی از حواله‌های دریافتی از روسیه تأمین می‌شود. در پایان با بررسی روندهای مهاجرت از دو کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی (قزاقستان و قرقیزستان) در دوره پیش و پس از شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و مقایسه با آمار مهاجرت‌های کارگری از دو کشور غیرعضو، تاجیکستان و ازبکستان در دو دوره مشابه این نتیجه به دست آمد که کاهش هزینه‌های ناشی از مهاجرت قانونی به روسیه که نتیجه عضویت در اتحادیه اقتصادی و قوانین حاکم بر جابه‌جایی آزادانه نیروی کار در داخل اتحادیه بود، سبب افزایش مهاجرت نیروی کار از این دو کشور به روسیه شده است.

بنابراین می‌توان گفت شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی روندهای مهاجرت کارگری از کشورهای آسیای مرکزی به مقصد روسیه را تغییر داده است. هرچند در سال‌های اخیر عامل‌هایی چون محدودیت‌های ناشی از همه‌گیری کرونا، جنگ روسیه با اوکراین و تحریم‌های بین‌المللی بر ضد روسیه، عامل‌هایی هستند که شاید این روندها را دوباره دچار دگرگونی کرده باشند. تأثیرهای این متغیرها در برخی از مقاله‌ها بررسی شده‌اند و شاید تأثیرهای شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی بر افزایش مهاجرت‌های کاری در داخل این اتحادیه و به‌ویژه به مقصد روسیه ادامه‌دار نباشد.

References

- Abashin, Sergei (2014), "Migration from Central Asia to Russia in the New Model of World Order", **Russian Politics & Law**, Vol. 52, No. 6, pp. 8-23, (doi: 10.2753/RUP1061-1940520601).
- Akhtar, Shamshad, Hamza Ali Malik and Hongjoo Hahm (2017), "Enhancing Regional Economic Cooperation and Integration in Asia and the Pacific", United Nations publication, Available at: <https://www.unescap.org/sites/default/d8files/knowledge-products/RECI%20Report%20ebook-%20Final%2013Nov2017.pdf> (Accessed on: 27/1/2023).
- Nicola D. Coniglio (2002) "Regional Integration and Migration: An Economic Geography Model with Eterogeneous Labour Force", Available at: https://www.gla.ac.uk/media/Media_22230_smxx.pdf (Accessed on: 27/1/2023).
- Treaty on the Eurasian Economic Union, (2015), Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/kaz_e/wtacckaz85_leg_1.pdf, (Accessed on: 28/1/2023).
- Eurasian Economic Union (2022) "Uzbekistan: Cooperation for Building Trade and Economic Relations", Available at: <https://eec.eaeunion.org/en/news/eaes-uzbekistan-sotrudnichestvo-v-tselyakh-narashchivaniya-torgovo-ekonomicheskikh-svyazey/>, (Accessed on: 29/1/2023).
- Everett, S. Lee (1966) "A Theory of Migration", **Demography**, Vol. 3, No. 1, pp. 47-57, (doi: 10.2307/2060063).
- Giddens, Anthony (2008), **Sociology**, Translated by Manouchehr Sabouri Kashani, Tehran: Ney Publishing. [in Persian].
- Haj Hosseini, Hossein. (2005), "A Look at Migration Theories", **Strategy Quarterly**, Vol. 13, No. 41, Fall, pp. 35-46, [in Persian].
- IOM (2018), "Kyrgyzstan: Extended Migration Profile (2015-2018)", Available at: <https://kyrgyzstan.un.org/en/node/32093> (Accessed on: 17/7/2023).
- Jones, Huw and Allan M. Findly (1998), "Regional Economic Integration and the Emergence of the East Asian International Migration System", **Geoforum**, Vol. 29, pp. 87-104, (doi:10.1016/S0016-7185(97)00024-9).
- Khaje Nouri, Bijan (1401), **Theory of International Migration**, Tehran: Tarhe No. [in Persian].
- Khishtovani, Giorgi (2020), "Reviewing Migration and Development the Role of Local Authorities in Central Asia", CAREC Institute, Available at:

<https://www.carecinstitute.org/wp-content/uploads/2020/09/VFP-2020-migration-in-Central-Asia.pdf>, (Accessed on: 27/1/2023).

- Kholmatova, Nodira (2018) "Changing the Face of Labor Migration? The Feminization of Migration from Tajikistan to Russia" in: Marlene Laruelle and Caress Schenk (eds), **Eurasia on the Move: Interdisciplinary Approaches to a Dynamic Migration Region**, Washington, D.C.: The George Washington University, Central Asia Program, Available at: file:///C:/Users/USER/Downloads/The_Feminization_of_Migration_from_Tajik-1.pdf, (Accessed on: 29/1/2023).
- Kirkham, Ksenia (2016), "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?", **Journal of Eurasian Studies**, Vol. 7, No. 2, pp. 111-128, (doi:10.1016/j.euras.2015.06.002).
- Lahasaizadeh, Abdul Ali (1989), **Theories of Migration**, Shiraz: Navid Publications. [in Persian].
- Laruelle, Marlène (2007) "Central Asian Labor Migrants in Russia: The "Diasporization" of the Central Asian States?", **China and Eurasia Forum Quarterly**, Vol. 5, No. 3, pp.101-119, Available at: https://isdpeu/content/uploads/images/stories/isdp-main-pdf/2007_laurette_central-asian-labor-migrants-in-russia.pdf (Accessed on: 29/1/2023).
- Madiyev, Oybek (2021) "The Eurasian Economic Union: Repaving Central Asia's Road to Russia?", Migration Policy Institute, Available at: <https://www.migrationpolicy.org/article/eurasian-economic-union-central-asia-russia>, (Accessed on: 29/1/2023).
- Mehkoui, Hojjat and Mahnaz Gooderzi (2018), "Effect of the Eurasian Economic Union on the Geoeconomic Situation of the Islamic Republic of Iran", **Central Eurasia Studies**, Vol. 12, No. 2, Fall and Winter, pp. 519-538, (doi: 10.22059/jcep.2019.267106.449803), [in Persian].
- Mangalam, J. J. and Harry K. Schwarzweller (1970) "Some Theoretical Guidelines Toward a Sociology of Migration" **International Migration Review**, Vol. 4, No. 2, pp. 5-21 (doi: 10.2307/3092047).
- Massey, Douglas S. (1990), Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration, **Population Index**, (doi: 10.1177/019791837000400201).
- Molodikava, Irina (2017), "Two Decades of CIS Coexistence: The Transformation of the Visa-Free Movement" in: Sonja Nita (ed), **Migration, Free Movement and Regional Integration**, UNESCO, Available at: <https://www.cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/Migration%20free%20movement%20and%20regional%20integration.pdf> (Accessed on: 27/1/2023).
- Olimova, Saodat (2015), "Tajikistan's prospects of Joining the Eurasian Economic Union", **Russian Analytical Digest**, No. 165, Available at: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-165-13-16.pdf> (Accessed on: 29/1/2023).

- Pédussel Wu, Jennifer (2004), Measuring and Explaining Levels of Regional Economic Integration, ZEI Working Paper, No. B, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Zentrum für Europäische Integrationsforschung (ZEI), Bonn. Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/39591/1/393967123.pdf> (Accessed on: 28/1/2023).
- Prague Process (2022), Country Factsheets, Available at: <https://pragueprocess.eu/en/migration-observatory/interactive-map> (Accessed on: 17/7/2023).
- Rahim, Afaf and et. al (2018), “Regional Integration and Migration Between Low-and-Middle-Income Countries: Regional Initiatives Need to be Strengthened”, **G20 Insight**, Available at: https://www.g20-insights.org/policy_briefs/regional-integration-and-migration-between-low-and-middle-income-countries-regional-initiatives-need-to-be-strengthened (Accessed on: 28/1/2023).
- Rakhmonov, Abubakr Kh. and Roman V. Manshin (2020), “Impact of Labor Migrants from Tajikistan on the Economic Security of the Russian Federation”, **RUDN Journal of Economics**, Vol. 28 No. 4, pp.778-786, (doi: 10.22363/2313-2329-2020-28-4-778-786).
- Rakhmanov, Mirzokhid and Farkhod Yokubov (2022), “Uzbekistan External Migration: Key Trends and Directions”, **Eurasian Research Journal**, Vol. 4, No. 1, pp. 27-47, (doi: 10.53277/2519-2442-2022.1-02).
- Ravenstein, Ernst Georg (1889), “The Laws of Migration”, **Journal of the Royal Statistical Society**, Vol. 52, No.2, pp. 241–305, (doi: 10.2307/2979181).
- Rocheva, Anna and Evgeni Varshaver (2018) “Gender Dimension of Migration from Central Asia to the Russian Federation”, **Asia-Pacific Population Journal**, Vol. 32, No. 2, pp. 87–135, (doi: 10.18356/e617261d-en).
- Ryazantsev, Sergey V. and Galina N. Ochirova (2019), “The Impact of Labor Migration on the Sustainable Development of Central Asia”, **Ponte, International Journal of Sciences and Research**, Vol. 75, No. 7, pp. 86-99, (doi: 10.21506/j.ponte.2019.7.9).
- Sagynbekova, Lira (2017), International Labour Migration in the Context of the Eurasian Economic Union, Working Paper, No. 39, Institute of Public Policy, and Administration, Available at: <https://ucentralasia.org/media/lwqgjidz/uca-ippa-wp-39-international-labour-migration-in-eng.pdf> [Accessed on: 17/7/2023].
- The Global Economy (2021) “Tajikistan: Remittances, Percent of GDP”, Available at: https://www.theglobaleconomy.com/Tajikistan/remittances_percent_GDP/ (Accessed on: 27/1/2023).
- Personal remittances, Received (% of GDP) – Uzbekistan (2022) **The World Bank**, Received (% of GDP) Uzbekistan” Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=UZ>, (Accessed on: 27/1/2023).
- Personal Remittances, Received (% of GDP) – Turkmenistan (2022) **The World Bank**, Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=TM> ,(Accessed on: 27/1/2023).

- Personal Remittances, Received (% of GDP) – Kazakhstan (2022), **The World Bank**, Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=KZ>, (Accessed on: 27/1/2023).
- UN DESA (2020) “International Migrant Stock 2019: by Destination and Origin”, Available at: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (Accessed on: 29/1/2023).
- Veysi, Hadi (2021), "Eurasian Economic Union and Iran's Regionalism", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 1, pp. 377-400, (doi: 10.22059/jcep.2021.310374.449954), [in Persian].
- Wallerstein, Immanuel (1974), **The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century**. Academic Press, New York.
- Werner, Heinz (1994), “Regional Economic Integration and Migration: The European Case”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 534, pp. 147-164, (doi: 10.1177/0002716294534001012).
- White, Christopher C. (2011) **The Relationship Between International Migration and Regional Integration**, Doctor of Philosophy (PhD), Dissertation, International Studies, Old Dominion University.
- Zanjani, Habibullah (2001), **Migration**, Tehran: SAMT. [in Persian].